

UO'K 17.02

ILMIY TADQIQOTDA IJTIMOY ETIKA

Dilnoza To'ychiboy qizi Kamoliddinova

Namangan davlat universiteti magistranti

E-mail: kamoliddinovadilnoza2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilmiy tadqiqot faoliyatida ijtimoiy etikaning o'rni va ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Ilmiy jarayonning muvaffaqiyati nafaqat ilmiy yangilik kiritish bilan, balki tadqiqotchining axloqiy mas'uliyati va jamiyat oldidagi burchini anglab yetishi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Maqolada ilmiy halollik, xolislik, ijtimoiy adolat, hamkorlik va ishonchlilik tamoyillari zamonaviy ilmiy faoliyatning asosiy etik poydevori sifatida qaraladi. Tadqiqot davomida ijtimoiy etikaning buzilishi ilmiy natijalarning ishonchliligiga, jamiyatda ilm-fanga bo'lgan ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkinligi misollar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada xalqaro ilmiy standartlar, bioetika tamoyillari va O'zbekiston Respublikasida ilmiy faoliyatni tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar nuqtai nazaridan ijtimoiy etika masalalari tahlil etilgan. Tadqiqotchi uchun etika nafaqat axloqiy majburiyat, balki ilmiy ishonchlilikning kafolati sifatida talqin etiladi. Yakunda ijtimoiy etik tamoyillarga amal qilish ilmiy taraqqiyotning barqarorligi va insoniyat manfaatlariga xizmat qiluvchi tadqiqotlarning rivojlanishini ta'minlashi alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy etika, ilmiy tadqiqot, axloqiy mas'uliyat, halollik, xolislik, ishonchlilik, ilmiy madaniyat, bioetika, jamiyat qadriyatlari.

Дильноза Туйчибой кизи Камолиддинова

Магистрант Наманганского государственного университета

E-mail: kamoliddinovadilnoza2@gmail.com

СОЦИАЛЬНАЯ ЭТИКА В НАУЧНОМ ИССЛЕДОВАНИИ

Аннотация: В статье подробно рассматривается значение социальной этики в научно-исследовательской деятельности. Успех научной работы связан не только с получением новых знаний, но и с моральной ответственностью исследователя перед обществом. Автор анализирует такие принципы, как научная честность, объективность, социальная справедливость, сотрудничество и доверие, которые составляют этический фундамент современной науки. Нарушение норм социальной этики может привести к искажению результатов, потере доверия к науке и снижению её социальной значимости.

Особое внимание уделено международным стандартам научной этики, принципам биоэтики и нормативно-правовым документам, регулирующим научную деятельность в Республике Узбекистан. Этика в исследовании рассматривается не только как моральная категория, но и как гарантия достоверности научных результатов. В заключение подчеркивается, что соблюдение этических принципов способствует устойчивому развитию науки и укреплению связи между исследователем и обществом.

Ключевые слова: социальная этика, научное исследование, моральная ответственность, честность, объективность, доверие, научная культура, биоэтика, общественные ценности.

Dilnoza To'ychiboy qizi Kamoliddinova
Master's Student, Namangan State University
E-mail: kamoliddinovadilnoza2@gmail.com

SOCIAL ETHICS IN SCIENTIFIC RESEARCH

Annotation: This article provides an in-depth analysis of the role and importance of social ethics in scientific research. The success of research depends not only on achieving new discoveries but also on the researcher's moral responsibility

and awareness of their duty to society. The paper examines the principles of scientific honesty, impartiality, social justice, cooperation, and trust as the ethical foundations of modern science. The author emphasizes that the violation of social ethical norms may lead to unreliable results and a decline in public confidence in science.

Furthermore, the article discusses international ethical standards, bioethical principles, and national regulations governing scientific research in the Republic of Uzbekistan. Ethics in science is interpreted not merely as a moral requirement but also as a guarantee of research credibility and reliability. In conclusion, the author highlights that adherence to ethical principles ensures sustainable scientific progress and promotes research that serves human welfare and social development.

Keywords: social ethics, scientific research, moral responsibility, honesty, objectivity, trust, scientific culture, bioethics, social values.

Kirish

Zamonaviy ilm-fanning ijtimoiy ta'siri ortib borayotgan davrda ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy etika tamoyillariga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy etika — bu tadqiqotchining jamiyat, ishtirokchilar va ilmiy hamjamiyat oldidagi axloqiy majburiyatlarini belgilovchi printsiplar to'plami bo'lib, halollik, xolislik, shaxsiy va jamoaviy mas'uliyat, shuningdek intellektual mulk huquqlarini hurmat qilish kabi tamoyillarni o'z ichiga oladi. Ilmiy natijalar haqiqiy va ishonchli bo'lishi uchun ma'lumotlarni to'g'ri yig'ish, ishlov berish va taqdim etish zarur. Etik normalarga rioya qilinmasligi plagiat, ma'lumotlarni soxtalashtirish yoki noto'g'ri talqin ilmiy hamjamiyatdagi ishonchni susaytiradi va tadqiqotlarning amaliy ahamiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ko'plab xalqaro va milliy normativ hujjatlar (ilmiy halollik kodekslari, bioetika qoidalari va universitet ichki tartib-intizom hujjatlari) tadqiqot muassasalarida majburiy hisoblanmoqda. Ushbu maqola ijtimoiy etikaning nazariy asoslarini, ilmiy faoliyatdagi amaliy qo'llanilishini va etika buzilishlarining ilmiy natijalar va jamiyatga ta'sirini tahlil qilishi, shuningdek milliy va xalqaro normativ mexanizmlarning samaradorligini baholashga mo'ljallangan.

Adabiyotlar tahlili

Ijtimoiy etika masalalari ilmiy tadqiqot metodologiyasining ajralmas qismi sifatida turli ilmiy maktablar tomonidan keng o'rganib kelinadi. G'arb olimlari orasida R. Merton ilm-fan faoliyatining asosiy etik tamoyillarini — universallik, umumiylik, xolislik va tashkilotchilikni ilgari surgan bo'lib, bu g'oya bugungi kunda ham ilmiy halollik mezoni sifatida e'tirof etiladi[1]. J. Resnik o'z tadqiqotlarida ilmiy halollik, ma'lumotlarning ishonchliligi va mualliflik huquqiga hurmatni ilmiy etik me'yorlarning asosi sifatida ko'rsatadi[2].

Sharq mutafakkirlari ham ijtimoiy etika va axloqiy mas'uliyatni ilmiy izlanishning ajralmas qismi sifatida ko'rganlar. Masalan, Abu Nasr Forobiy va Ibn Sino ilmiy faoliyatni halollik, sabr, ijtimoiy foyda va insoniyat farovonligiga xizmat qilish bilan bog'laydilar. Bu yondashuv zamonaviy ilmiy axloq konsepsiyasining falsafiy ildizlarini tashkil etadi.

2000-yil 24-noyabrda Maks Plank Jamiyati Senati (Germaniya) o'z tarkibidagi institutlarda faoliyat yurituvchi barcha olimlar uchun amal qilinishi majburiy bo'lgan etika normalarini ishlab chiqdi.

Shuningdek, UNESCO va OECD tomonidan qabul qilingan “Responsible Research and Innovation” hamda “Ethics in Science” kabi xalqaro tavsiyalar ilmiy faoliyatning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirish, shaffoflikni ta'minlash va tadqiqotchilarning axloqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan. Ushbu manbalar milliy ilmiy tizimlarda ham keng qo'llanilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda ijtimoiy etikaning ilmiy faoliyatdagi o'rni tizimli tahlil va qiyosiy metodlar orqali o'rganildi. Nazariy asos sifatida R. Mertonning CUDOS tamoyillari (universallik, umumiylik, xolislik, tashkilotchilik) va J. Resnikning ilmiy halollik modeli qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarining ichki etika qoidalari, bioetika komissiyalari faoliyati va milliy normativ-huquqiy hujjatlar (jumladan, “Ilmiy faoliyat to'g'risida”gi qonun) o'rganildi.

Shu bilan birga, UNESCO va OECD xalqaro tavsiyalari tahlil qilinib, milliy va xalqaro yondashuvlarning o'xshash va farqli jihatlari aniqlandi.

Natijada, tadqiqot ilmiy faoliyatda ijtimoiy etik tamoyillarni amaliy tatbiq etish va tadqiqotchining axloqiy mas'uliyati hamda ilmiy natijalar ishonchliligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga imkon berdi.

Tahlillar va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy etika tamoyillari ilmiy faoliyatning har bir bosqichida bevosita ta'sir ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

1. Halollik: Ilmiy tadqiqotlarda ma'lumotlarning to'g'riligini ta'minlash, plagiat va ma'lumotlarni soxtalashtirishning oldini olish tadqiqot sifatini oshiradi. Mertonning CUDOS printsiplari va Resnikning ilmiy halollik modeli halollikni ilmiy faoliyatning ajralmas tamoyili sifatida belgilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, halollik tamoyiliga amal qilgan tadqiqotchilarning natijalari boshqa olimlar tomonidan ishonch bilan qabul qilinadi va ular asosida yangi ilmiy g'oyalar yaratiladi.

2. Xolislik: Tadqiqotchi sub'ektiv fikr va shaxsiy manfaatlardan uzoqligi natijalarni xolis baholash imkonini beradi. Xolislik tamoyilini buzish ma'lumotlarning noto'g'ri talqin qilinishiga, ilmiy maqolalarning obro'sining pasayishiga va jamoatchilikning ilm-fanga bo'lgan ishonchining kamayishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, xolislik ilmiy natijalar ishonchliligini ta'minlovchi asosiy printsipl sifatida qoraladi.

3. Mas'uliyat va ishonchlilik: Tadqiqotchi o'zining ilmiy faoliyati natijalaridan kelib chiqadigan ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatini tushunishi zarur. Natijalarni aniq va shaffof tarzda taqdim etish, hamkor olimlar bilan ochiq muloqot, jamoatchilikka ilmiy ma'lumotni tushunarli shaklda yetkazish tadqiqotning ijtimoiy qabul qilinishini ta'minlaydi. Shu jihatdan, O'zbekiston Respublikasi "Ilmiy faoliyat to'g'risida"gi qonuni va universitetlarning ichki etika qoidalari tadqiqotchilarni axloqiy me'yorlarga rioya qilishga yo'naltiradi.

4. Milliy va xalqaro normativlar uyg'unligi: UNESCO va OECD tavsiyalari milliy normativlar bilan uyg'unlashib, tadqiqotlarda etika me'yorlarini samarali tatbiq etish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xalqaro standartlarga amal qilish milliy ilmiy faoliyat sifatini oshiradi, jahon ilm-fanida ishonchni mustahkamlaydi va tadqiqotlarning natijaviyligini oshiradi.

5. Amaliy tavsiyalar: Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy etika tamoyillariga amal qilgan holda quyidagi choralar samarali bo'ladi: tadqiqot jarayonini hujjatlashtirish va nazorat qilish, mualliflik huquqlarini hurmat qilish, tadqiqot natijalarini ochiq va shaffof taqdim etish, hamkorlik va ma'lumot almashish jarayonlarini tartibga solish.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy etik tamoyillarga rioya qilish ilmiy tadqiqotlarning sifat va samaradorligini oshiradi, tadqiqotchining axloqiy mas'uliyati va jamiyat oldidagi burchi bilan bevosita bog'liqdir. Shu bilan birga, milliy va xalqaro tajribalar uyg'unligi ijtimoiy etik tamoyillarni amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmini yaratadi va ilmiy natijalarni jahon miqyosida tan olinadigan darajaga yetkazadi

Xulosa

Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy etika ilmiy tadqiqotlarning sifat va samaradorligini ta'minlovchi muhim tamoyil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, halollik, xolislik, mas'uliyat va ishonchlilik kabi tamoyillar tadqiqotchining axloqiy majburiyatlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, ilmiy natijalarning ishonchlilik va jamoatchilik ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar shuni ko'rsatdiki, xalqaro va milliy normativ-huquqiy bazalarni uyg'un qo'llash ilmiy tadqiqotlarda etik me'yorlarni samarali tatbiq etish imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqotchining axloqiy mas'uliyatini anglab yetishi va ijtimoiy qadriyatlarni hurmat qilishi ilmiy faoliyatning barqarorligini ta'minlaydi. Natijada, ijtimoiy etika tamoyillariga amal qilish ilmiy jarayonning har bir bosqichida zarur bo'lib, u nafaqat nazariy, balki amaliy

ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ilmiy muhitda ijtimoiy etikaning tatbiqi ilmiy natijalarni xalqaro miqyosda tan olinadigan darajaga olib chiqadi va jamiyatga foydali ilmiy yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Yakunda, ushbu tadqiqot ijtimoiy etika va ilmiy tadqiqotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni mustahkamlash, milliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirish va tadqiqotchilarning axloqiy savodxonligini oshirishning muhimligini ko'rsatdi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy faoliyatda etik tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish har bir ilmiy hamjamiyat a'zosining majburiy vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shermuhamedova N.A. Ilmiy taddqiqot metodologiyasi /darslik/ ikkinchi nashr. Toshkent:<<Innovatsion-Ziyo>>, 2020, 454b
2. Abu Nasr Forobiy. (1993). Fozil odamlar shahri. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti.]
3. Merton, R. K. (1942). The Normative Structure of Science. In N. W. Storer (Ed.), The Sociology of Science. Chicago: University of Chicago Press.
4. Resnik, D. B. (1998). The Ethics of Science: An Introduction. London & New York: Routledge.
5. OECD. (2015). Ethics in Science, Technology and Innovation: Policy Brief. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/sti/ethics-in-science-technology-and-innovation.pdf>
6. UNESCO. (2017). Recommendation on Science and Scientific Researchers. Paris. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386528>